

УДК [930.2:94 (477)] М. Грушевський

ДОСЛІДНИЦЬКА МАЙСТЕРНЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ПРИ РОБОТІ НАД П'ЯТИМ ТОМОМ “ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ”: ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Мирон КАПРАЛЬ

Інститут української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України, Львівське відділення,
вул. Винниченка, 24, 790008, Львів, Україна

У статті досліджується дослідницький інструментарій видатного українського історика, що він застосував при написанні п'ятого тому “Історії України-Руси”. Це видання, що стало чи не найвідомішим історичним твором української історіографії XIX–XX ст. та неофіційно отримало титул: “історичний паспорт українського народу”. П'ятий том “Історії України-Руси” написаний на рівні, що відповідав високим науковим стандартам європейської історичної науки, зокрема в регіоні Центрально-Східної Європи. У цьому виданні ми отримали унікальне для узагальнюючих праць поєднання оригінальних історичних концепцій з уважним та прискіпливим вивченням широкого комплексу джерел. В українській історіографії п'ятий том “Історії України-Руси” досі залишається неперевершеним, коли йдеться про історико-правові, історико-церковні дослідження українських земель XIV–XVI ст. Вдумливий історичний аналіз, детальний джерелознавчий підхід М. Грушевського залишаються актуальним і для сучасних історичних досліджень литовсько-польської доби української історії.

Ключові слова: М. Грушевський, “Історія України-Руси”, історіографія, джерелознавство, литовсько-польська доба історії України

Детально осмислена концепція історії України Михайла Грушевського на території XIX та XX ст. не мала аналогів серед інших узагальнюючих синтетичних праць свого часу. Ні за масштабом охоплення періодів української історії, ні за ґрунтовністю розв'язання багатьох проблем історичного минулого жодна інша праця не могла стояти навіть в одному ряду з “Історією України-Руси”¹. Тому

¹ Див. наприклад: Іван Линниченко, “Научное значение западнорусской истории,” *Киевская старина* 1. (1889): 187–203; Олександр Барвінський, *Ілюстрована історія Русі: від найдавніших до нинішніх часів після руских і чужих істориків* (Львів: Товариство “Просвіта”, 1890); Микола Аркас, *Історія України-Русі*. (Санкт-Петербург: Т-во “Обществ. польза”, 1908). Про ширший історіографічний контекст, в якому була створена “Історія України-Руси”, див.: Stephen Velychenko, *National History as Cultural Process: A Survey of the Interpretations of Ukraine's Past in Polish, Russian and Ukrainian Writings from the Earliest Times to 1914*. (Edmonton: CIUS, 1992): 141–213; Володимир Кравченко, *Нариси з української історіографії епохи національного Відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.)*. (Харків: Основа, 1996); Ірина Колесник, *Українська історіографія XVIII – початку XX ст.* (Київ: Генеза, 2000); Сергій Плохій, *Великий переділ: Незвичайна історія Михайла Грушевського*. (Київ: Критика, 2011): 163–176; Вікторія Тельвак, Віталій Тельвак, *Михайло Грушевський як дослідник української історіографії*. (Київ; Дрогобич: Український науково-дослідний Інститут архівної справи та документознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2005): 195–272.

вчений у п'ятому томі свого монументального твору дискутував не з істориками-концептуалістами, а з історичними ідеями та поглядами, які були вужче тематично спрямовані на монографічні дослідження окремих соціальних, історико-церковних чи історико-економічних проблем². Характерними прикладами таких праць є розвідки Івана Линниченка про соціальні верстви Галицької Русі XIV–XV ст., Митрофана Довнар-Запольського – про економічні та соціальні відносини у Великому князівстві Литовському, Владислава Абрагама про поширення інститутів Католицької церкви на руських землях у середньовічний період та деяких інших українських чи іноземних вчених. Послідовно викладаючи матеріал з правового устрою, станових соціальних відносин, релігійних інститутів М. Грушевський вступає в полеміку з їхніми хибними поглядами, уточнює помилкові твердження, утверджує проукраїнську точку зору в конкретній історіографічній інтерпретації чи джерелознавчій ситуації. В окремих випадках він заперечує загальне історичне спрямування історичних поглядів деяких авторів.

Особливої прискіпливості у п'ятому тому заслужив у автора Іван Линниченко – його колега по *alma mater* – Київському університеті та школі Володимира Антоновича³. Чисельність критичних зауважень, поправок, уточнень до його поглядів, які на сторінках п'ятого тому “розсипав” М. Грушевський, можна пояснити збіжністю багатьох тематичних контекстів, що аналізували обидва вчених, застосовуючи подібні методологічні та джерелознавчі підходи київської документальної школи. Дискусійна перепалка про фальсифікати грамот князя Льва розгорілася між дослідниками у 1904 р., тобто саме під час написання п'ятого тому “Історії України-Руси”⁴. Автентичності княжим грамотам обидва

² Про литовсько-польський цикл томів “Історії України-Руси” див. детальніше: Myron Kapral, “The ‘Transitional Period’: Hrushevsky’s Interpretation of the Lithuanian-Polish Era in Ukrainian History,” in Hrushevsky M. *History of Ukraine-Rus’* 6. (Edmonton; Toronto: CIUS, 2012): XXVII–LIX; Мирон Капраль, “Михайло Грушевський і створення литовсько-польського циклу “Історії України-Руси”, *Записки Наукового товариства імені Шевченка* 270. (Львів: 2017): 55–64; Myron Kapral, “Between Poland and Lithuania: Toward the Westernizing of Society, Law, and Religious Life in the Ukrainian Lands in the Fourteenth to Seventeenth Centuries,” in Hrushevsky M. *History of Ukraine-Rus’* 5. (Edmonton; Toronto: CIUS, 2018): XXVII–XLVI.

³ Про особу цього цікавого історика, який володів проросійським (“малоросійським”) ідеологічним світоглядом, але писав фахові історичні праці з історії України та їхні взаємини з Грушевським, див.: Мирослав Лабунька, “Микола Павлович Дашкевич та Іван Андрійович Линниченко”, *125 років київської української академічної традиції. 1861–1986*, редактор Марко Антонович (Нью-Йорк, 1993): 219–264; Олексій Толочко, “Дві не зовсім академічні дискусії: І. А. Линниченко, Д. І. Багалій, М. С. Грушевський,” *Український археографічний щорічник* 2 (1993): 92–103; Олександр Музичко, “Іван Линниченко та Михайло Грушевський (до проблеми комунікаційних зв’язків у середовищі київської історичної школи),” *Вісник НТШ: інформаційне видання* 49 (2013): 71–74.

⁴ Див.: Іван Линниченко, “Грамоты галицкого князя Льва и значение подложных документов как исторического источника,” *Известия отделения русского языка и словесности Академии наук* 1, т. 9 (1904): 80–102; Михайло Грушевський, “Ещё о грамотах князя Льва: по поводу статьи И. А. Линниченко,” *Известия отделения русского языка и словесности Академии наук* 4, т. 9 (1904): 268–283.

дослідники відмовляли, проте суперечки виникали в контексті правової оцінки окремих явищ княжого часу, які знайшли відображення в фальсифікатах та розвивалися в подальший історичний період: патримоніальний суд, юрисдикція пана над селянином, право власності на землю⁵.

М. Грушевський вступає у дискусію з І. Линниченком і не погоджується з ним, коли той визнає перехід українського боярства в Галичині у шляхетську верству через адаптацію до польських гербів (с. 92)⁶, або пов'язує інститут “сотних” із сотенною організацією княжого часу (с. 148, 165), чи бачить відмінність у наданням магдебурзького права містам у княжий та польський період (с. 246). Сторінки тому пересипані авторськими уточненнями І. Линниченка щодо кількості волоських осад (с. 347), вживання термінів “каштелян” та “воєвода” (с. 308), існуванням сіл польського права (с. 356) тощо. М. Грушевський часто докоряє І. Линниченку у фаховій недокладності, котрий не опанував матеріал про вихід селян від своїх панів, вказав на неіснуючі книги барських вірмен у київському архіві, безпотрібно вирізнув села польського права поряд із селами на руському праві тощо. Така прискіпливість, навіть дріб'язковість у численних деталях, можливо, виникла через неприязні особисті взаємини, що виявлялися як у публічній науковій дискусії, так і в своєрідному ідеогічно-політичному спарингу⁷.

Часом погляди М. Грушевського могли збігатися в концептуальному плані з викладеними іншими вченими в окремих монографіях. Для п'ятого тому таким вдалим прикладом є праці білоруського вченого Митрофана Довнар-Запольського⁸. Його монографію про організацію державної економіки Великого князівства Литовського⁹ український історик часто цитує, залучає фактичний матеріал, уточнює позиції, часом вступає у дискусії та уточнення, але які не

⁵ Див. також академічне видання грамот галицько-волинських володарів: Олег Купчинський, *Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти / Acts and Documents of 13th century – early 14th century. Halych and Volyn' Principality: Research. Documents* (Львів: НТШ, 2004).

⁶ Тут і далі в круглих дужках подано поклики на факсимільне перевидання п'ятого тому, виданого у 1905 р.: Михайло Грушевський, *Історія України-Руси. т. 5. Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків*. (Київ: Наукова думка, 1994).

⁷ Так, під час революційних подій 1917 р. І. Линниченко написав відкритий лист М. Грушевському з ідеологічних мотивів, див.: Іван Линниченко, *Малорусский вопрос и автономия Малороссии: открытое письмо проф. М. А. [!] Грушевскому*. (Одесса: Тип. Акционер. Южно-Рус. О-ва Печ. Дела, 1917).

⁸ Див. про нього розвідки: Сергей Михальченко, *Киевская школа в российской историографии: В. Б. Антонович, М. В. Довнар-Запольский и их ученики*. (Москва: Прометей; Брянск: изд-во БГПУ, 1997); Людмила Бусленко, *М. В. Довнар-Запольский як історик України*. (Київ: НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2007).

⁹ Митрофан Довнар-Запольский, *Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах*. (Київ: тип. Имп. Ун-та св. Владимира Акционерного общества печ. и изд. дела Н.Т. Корчак-Новицкого, 1901), т. 1.

мають критичного конфронтаційного виміру. Проте, у дискусії щодо оцінки магдебурзького права, що розгорілася між М. Довнар-Запольським та М. Владимирським-Будановим Грушевський підтримує останнього. Оборона М. Довнар-Запольським німецького права, його твердження, що у XV–XVI ст. взагалі не можна говорити про обмеження міських прав, видаються М. Грушевському такими, що “йдуть задалеко” (с. 234).

Більшість досліджень, опрацьованих для п'ятого тому, М. Грушевський цитує та аналізує прикладово, з метою унаочнити або уточнити власну тезу чи концепцію. Він не знає авторитетів ні в українській, ні в польській, ні в російській історіографії, і найвідоміші постаті не уникають його критичних “пострілів”. Орест Левицький, його старший колега по школі В. Антоновича, один із перших академіків майбутньої Української академії наук¹⁰, отримав від автора чітку незгоду з його концепцією княжого походження соборного принципу вибору духовних осіб (с. 461–462). Інший відомий український історик москвофільського спрямування Антоній Петрушевич, на думку М. Грушевського, займається волоським правом “вповні свobodно від всяких наукових вимог” (с. 374). Для визнаного авторитета польської історіографії Міхала Бобжинського автор пояснює незрозумілі для нього правові аспекти Торунської ухвали 1519 р. про односторонню панщину (с. 183). З іншим відомим польським істориком Антонієм Прохаскою у нього виникає суперечка про ленне право в Галичині у післякняжий період, яке нібито мало західне походження (с. 79), а також про гіпотетичні переговори єпископів про церковну унію перед приїздом патріарха Ієремії на українські землі у 1589 р. (с. 562). Автор прямо робить закиди в сторону польського історика церкви Едварда Ліковського у тенденційних звинуваченнях 300-літньої давнини у обмані та зраді, які приписували сучасники протосинкелу Константинопольського патріарха Никифору під час укладання Берестейської унії 1596 р. (с. 615–616).

Автор широко працює із російськомовною літературою, присвяченою Великому князівству Литовському, представленому прізвищами істориків як росіян, білорусів, так і українців: Матвія Любавського, Федора Леонтовича, Михайла Ясинського, Михайла Владимирського-Буданова та ін. Добре володіючи джерельним матеріалом, з яким працювали ці історики, автор критично висловлює зауваження стосовно повноти викладу, недостатності аргументів, неточності у датах, незавершеності та недосконалості гіпотетичних побудов істориків. М. Грушевський визнавав високий рівень фахових досліджень істориків Російської імперії, і декому з польських істориків він закидав незнання російської історичної літератури та видань джерел, котре призводить до хибних висновків, наприклад польському історичному церкві Яну Фіалеку (с. 387).

¹⁰ Автор відгукнувся на його смерть у 1922 р. прихильним некрологом, див.: Михайло Грушевський, “Орест Левицький. Некролог,” *Україна. Науковий трьохмісячник українознавства* 1–2. (1924): 199–202.

Як справжній дослідник, у дискусійних діалогах із колегами-істориками М. Грушевський визнавав помилки і недокладності у своїх попередніх працях. Так, він засвідчив свою помилку у дискусії з А. Прохаскою про термін “szluskie prawo”, помилково отожене ним як “сілезьке”, а не “служебне” (с. 82). Пишучи про фактичну власність селян на землю у “Барському старостві”, М. Грушевський на сторінках “Історії України-Руси” уточнює свою позицію, погоджуючись повністю з інтерпретацією І. Линниченка про те, що хоч і влада та юридична практика визнавала за селянами володіння землею, але не польське право (с. 152).

Через нерозробленість чи слабку історіографію багатьох тем із історії України XIV–XVI ст. М. Грушевський не міг послуговуватися тільки історичними монографіями, статтями та розвідками, тож мусив читати та самостійно аналізувати численні актові, нарративні, епістолярні документи. Його позитивістичний підхід¹¹ був настільки глибоко джерелознавчим, що Грушевський намагався перепроверити джерельну базу багатьох авторів використаних ним монографій, прагнучи самостійно оцінити та проінтерпретувати джерельний матеріал. Особливо це помітно у стосунку з авторами, з якими у нього існували незбіжні або й відмінні історичні концепції.

М. Грушевський ще раніше ввів у науковий обіг широке коло актових джерел, яке він опублікував у корпусному виданні “Архив Юго-Западной России”¹², працюючи на початку 90-х рр. XIX ст. над магістерською дисертацією про Барське староство¹³. Як згадував вчений у своїй “Автобіографії”: “*прийшлося вложити масу праці... дуже тверда школа архівальної роботи, яку я мусив для неї [теми дисертації – М. К.] перебути – сотки переглянутих актових книг, робота в архівах Києва, Варшави, Москви не пішла в ліс і віддала*

¹¹ Про позитивізм та ширші методологічні методи та підходи вченого писали ширше: Омелян Пріцак, “Історіософія Михайла Грушевського”, Михайло Грушевський, *Історія України-Руси* 1 (Київ: Наукова думка, 1991): LVII–LX; Леонід Зашкільняк, “Історіографічна творчість Михайла Грушевського на тлі європейської історичної думки кінця XIX – початку XX ст.”, *Михайло Грушевський та українська історична наука*, Ред. Ярослав Грицак, Ярослав Дашкевич (Львів: Українське історичне товариство, Львівське від-ня Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського, Ін-т істор. досліджень Львівського державного ун-ту ім. І. Франка, 1999): 31–46; Віктор Тельвак, *Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття)*. (Нью Йорк; Дрогобич: Українське історичне товариство, Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка), 2002.

¹² *Архив Юго-Западной России, издаваемый временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском, подольском и вольнском генерал-губернаторе* (Київ, 1893), ч. 8, т. 1: *Акты Барского староства XV–XVIII ст.*; (1894), ч. 8, т. 2: *Акты Барского староства XVII–XVIII ст. (продолжение)*.

¹³ Див. репринтне перевидання з ґрунтовною післямовою та коментарями Миколи Крикуна: Микола Грушевський, *Барське староство. Історичні нариси XV–XVIII ст.* (Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1996).

услуги мені потім”¹⁴. Грушевський опрацював архівні фонди у Київському Центральному архіві, Головному архіві давніх актів, архіві Казенної палати у Варшаві, архіві Міністерства юстиції у Москві (ММЮ), Московському головному архіві Міністерства закордонних справ, архівах Вільна (Вільнюса)¹⁵. Глибока історіографічна та джерельна ерудиція, набута вченим у ці роки, стала йому в пригоді при подальшій науковій праці історика, зокрема написанні четвертого, п’ятого та шостого томів “Історії України-Руси”, присвячених перехідному періоду української історії з XIV ст. до початку XVII ст.

Після приїзду до Львова у 1894 р. Грушевський організував широку історико-видавничу діяльність, очоливши Археологічну комісію Наукового товариства ім. Шевченка¹⁶. Він запропонував потужний видавничий проект, що включав літописні, історико-літературні, етнографічні, історико-статистичні джерела, пам’ятки з історії церкви, освіти, побуту та ін.¹⁷ Автор проекту поставив на перше місце видавничі позиції, серед яких переважали масові джерела (інвентарі, люстрації, реєстри, ревізії), актові матеріали, пам’ятки українського письменства, правничі джерела. Особисто вчений видав корпус люстрацій українських земель другої половини XVI ст.¹⁸, який фіксував етнічні кордони українського народу.

Майже в кожному номері редактованих ним “Записок Наукового товариства ім. Шевченка” з’являлися публікації невеликих підбірок або окремих документів, опублікованих редактором. З п’ятого номера цього видання, коли вчений його

¹⁴ Михайло Грушевський, *Автобіографія* (Київ, 1926), 8 (як рукопис); Його ж, “Автобіографія”, *Архіви України* 1. (1926): 18–19.

¹⁵ Микола Крикун, “Магістерська дисертація Михайла Грушевського”, Михайло Грушевський, *Барське староство. Історичні нариси XV–XVIII ст.*, 585–587.

¹⁶ Ширше про археологічну діяльність Грушевського див.: Borys Krupnitzkyj, “Die archäographische Tätigkeit M. Hrušewskijs”, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* Bd. 11, N. 3–4 (1935): 610–621. Перевидання в Україні: Борис Крупницький, “Археологічна діяльність М. Грушевського”, *Історія української археології: персоналії* (Київ: Ін-т української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 1993): 84–97. Важко з Борисом Крупницьким погодитися, що організаційна діяльність Грушевського була важливішою за його власні археологічні проекти. Див. також: Мирон Капраль, “Археологічна діяльність Михайла Грушевського у львівський період життя (1894–1914)”, *Михайло Грушевський та львівська історична школа. Матеріали конференції (Львів, 24–25 жовтня 1994 р.)*, ред. Ярослав Грицак, Ярослав Дашкевич (Нью-Йорк; Львів, 1995): 166–173.

¹⁷ Див. детальніше: *Едиційна археологія в Україні у XIX–XX ст.: Плани, проекти, програми видань*, Упорядники Олег Журба, Мирон Капраль, Сергій Кіржаєв та ін. (Київ: Археологічна комісія, Ін-т української археології НАН України, 1993), вип. 1, 150–154; Мирон Капраль, Андрій Фелонюк, “Михайло Грушевський і археологія у Науковому товаристві ім. Шевченка (1894–1913 рр.)”, *Михайло Грушевський: Студії та джерела*, Ред. Ігор Гирич 2 (Київ: Ін-т української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2019): 7–51.

¹⁸ *Жерела до історії України-Руси* (Львів: НТШ, 1895), т. 1: *Описи королівщин в землях руських XVI віку. Люстрації земель Галицької і Перемиської*; (Львів: НТШ, 1897), т. 2: *Описи королівщин в землях руських XVI віку. Люстрації земель Перемиської і Сяноцької*; (Львів: НТШ, 1900), т. 3: *Описи королівщин в землях руських XVI віку. Люстрації земель Холмської, Белзької і Львівської*; (Львів: НТШ, 1903), т. 7: *Описи королівщин в землях руських XVI віку. Люстрація 1570 р.*

розпочав безпосередньо редагувати, було започатковано новий розділ “Miscellanea”, в якому вміщалися невеликі підбірки історичних джерел. Від 1894 р. до 1913 р. Грушевський опублікував самостійно 22 підбірки або окремих документів. Більшість публікацій охоплювали XIV–XVIII ст., що включають перехідний та козацький періоди української історії. З більших серійних видань, реалізованих на переломі століть, слід назвати “Матеріали до історії суспільних і економічних відносин Західної України” (1905), яке автор широко цитує у п’ятому тому “Історії України-Руси”.

У полі зору М. Грушевського потрапили археографічні видання українських вчених та істориків інших країн, де прямо чи опосередковано відображена українська проблематика. За львівський період творчості вчений прорецензував більше п’ятидесяти томів археографічних праць, що виходили друком у Києві, Москві, Петербурзі, Кракові, Берліні та інших наукових центрах Європи¹⁹.

Отримавши добру археографічну та джерелознавчу підготовку, М. Грушевський вмів й фахово аналізує документальний матеріал, напрацьований ним до п’ятого тому, виявляє недостовірну інформацію, уточнює хронологію документів і реальний перебіг історичних процесів. Так, подаючи дані про інституційний розвиток монастирів на українських землях, він відкидає вірогідність фундаційної грамоти Тороканського монастиря 1517 р., яку приймали за достовірну окремі попередні дослідники, зокрема, митрополит Макарій (М. Булгаков). Висновок робиться на тій підставі, що до Люблінської унії не існувало посади волинського каштеляна, а згаданий у грамоті Пісочинський взагалі відсутній у реєстрах каштелянів. Грамоту, на думку вченого, сфальшували місцеві монахи у другій половині XVIII ст., щоб увільнитися від залежності від влади сусіднього Жидичинського монастиря (с. 264). Інколи при виявленні фальсифікату автор використовує свою всебічну лінгвістичну підготовку. Так, М. Грушевський з огляду на аналіз мови вважає, що скаргу на намісників-монахів у Вільно від 1511 р. слід датувати пізнішими часами (с. 475–476).

Автор “Історії України-Руси” уточнює Івана Новицького, який хибно припускав заснування монастиря у селі Гощі київським воєводою Адамом Киселем. При цьому він покликається на документ, виявлений під час роботи у львівському архіві і датований 1639 р. У ньому згадується справжня фундаторка цього монастиря – княгиня, жінка смоленського каштеляна Раїна Содомирецька (с. 266). В іншому місці М. Грушевський поправляє польського історика та

¹⁹ Підрахунок зроблено за виданням: *Записки Наукового товариства ім. Шевченка: Бібліографічний покажчик (1892–2000)*, укладач Василь Майхер (Львів: НТШ, 2003). Див. републікацію рецензій вченого: Михайло Грушевський, *Твори у 50 томах* (Львів: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2012), т. 15: *Серія “Рецензії та огляди” (1898–1904)*. Огляд рецензійної діяльності вченого на зламі XIX та XX століть здійснив: Ярослав Дашкевич, “Михайло Грушевський наприкінці XIX ст.,” Михайло Грушевський, *Твори у 50 томах*, 6 (Львів, 2004): I–XIII.

генеалога Юзефа Вольфа, що хибно поширює дію грамоти польського короля Сигізмунда I від 1514 р. для підляських повітів і на Берестейський повіт (с. 300).

М. Грушевський уважно ставиться до точної хронології історичних подій, від послідовності яких часто залежала історична інтерпретація. Так, вчений показує чудовий джерелознавчий вишкіл при встановленні дати написання листів галицьких шляхтичів до київського митрополита у 1535–1538 рр. у справі про встановлення львівського владцтва²⁰. Для цього автор докладно вивчає ітінерарій польського короля, майбутнього номінанта на уряд львівського єпископа Макарія Тучапського, встановлює роки урядування польського канцлера, час проведення сеймів (с. 437–438). За допомогою цього ж джерелознавчого підходу – вивчення ітінерарію урядовців, отримувачів та експонентів документів – М. Грушевський відкидає прийняту у літературі дату видання унійної грамоти польського короля Сигізмунда III від 18 травня 1591 р. (с. 570–571).

Підсумовуючи, слід сказати, що п'ятий том *Історії України-Руси* написаний на рівні, що відповідав високим науковим стандартам європейської історичної науки, зокрема в регіоні Центрально-Східної Європи. У цьому виданні ми отримали унікальне для узагальнюючих праць поєднання оригінальних історичних концепцій з уважним та прискіпливим вивченням широкого комплексу джерел. В українській історіографії п'ятий том *“Історії України-Руси”* досі залишається неперевершеним, коли йдеться про історико-правові, історико-церковні дослідження українських земель XIV–XVI ст. Багато оцінок конкретно-історичних явищ, вдумливий історичний аналіз, детальний джерелознавчий підхід залишаються актуальним і для сучасних історичних досліджень литовсько-польської доби української історії.

²⁰ Див. останню синтезу про Львівське владцтво середньовічного та ранньомодерного періодів: Ігор Сковчиляс, *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус*. (Львів: Видавництво УКУ, 2010).

**RESEARCH WORKSHOP OF MYKHAILO HRUSHEVSKY
DURING HIS WORK “HISTORY OF UKRAINE-RUS”:
HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDY**

Myron KAPRAL

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies
of National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv branch,
24, Vynnychenka str., 79008, Lviv, Ukraine

The article deals with the research tools of the prominent Ukrainian history that he used during writing this “History of Ukraine-Rus”. This publication, which became the most famous historical work of Ukrainian historiography of the 19th and 20th centuries, and unofficially received the title: “Historical passport of the Ukrainian people”. The fifth volume of the series is written at the level corresponding to the high scientific standards of European historical science, in particular in the region of Central and Eastern Europe. In this publication we obtained a unique combination of original historical concepts with a careful and peculiar study of a wide variety of historical sources. In Ukrainian historiography, the fifth volume of “History of Ukraine-Rus” remains unsurpassed when it comes to history of law, history of church and social studies of Ukrainian lands from the 14th to the 16th centuries. In-depth historical analyses, the detailed source-study approach of Mykhailo Hrushevsky remain relevant for contemporary historical research of the Lithuanian-Polish era of Ukrainian history.

Key words: Mykhailo Hrushevsky, “History of Ukraine-Rus¹”, history of Ukraine, historiography, literature, Lithuanian-Polish period of Ukrainian history.